

't Inschrien

2018 / 4

Kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente

Colofon

't Inschrien is het kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Willy Ahlers, Geert Bekkering, Jan Hinke, Theo Leoné (hoofdredacteur) en Harry Mulder.

Aan dit nummer werkten mee: Gerda Althof, Geert Bekkering, Jan Hinke, Theo Leoné, Nico Mol, Wim H. Nijhof, Gerhard Post en Sofie Wiegink.

Redactieadres

OKThuis
Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Voorzitter, vacant
Willem Wondergem, vicevoorzitter en penningmeester
Evert Ulrich, secretaris
Adrie Strikker, lid
Jan Morsink, lid

Secretariaat

secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Rabo rek.nr: NL41 RABO 0129 5763 79

OKThuis

Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
Telefoon: 053-4787447
www.oudheidkamertwente.nl

Het abonnement is bij lidmaatschap van de vereniging ingesloten. Lidmaatschap van de vereniging kost per lid EUR 30,00, met partner EUR 35,00, jeugdleden tot 21 jaar EUR 15,00. Losse nummers zijn voor EUR 5,00 verkrijgbaar bij het secretariaat.

Nieuwe kopij moet uiterlijk 14 januari 2019 bij de redactie zijn. Richtlijnen voor publicatie zijn te vinden op de website.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie, schenkingen en sponsoring:
schenkingen@oudheidkamertwente.nl

Een inschrien is een klein verborgen vakje in een tuugkist waarin men kostbare voorwerpen bewaarde.

Druk: Drukkerij Veltmann B.V., Enschede

ISSN 1875-2659

Inhoud

Engels kloostercomplex in binnenstad Enschede Wim H. Nijhof	3
Herman Hagens: meer dan watermolens en boerderijen Jan Hinke en Geert Bekkering	7
De standvastige Geesje Lansink Gerda Althof, Gerhard Post, Sofie Wiegink	13
Beeldenstorm in Zenderen Rigoureuze verbouwing kloosterkapel in 1965 Nico Mol	17
Golven van Spaanse Griep Rodebietensalade als medicijn Geert Bekkering	23
Uit de collectie: Bij bakker Robers in Lonneker	27

Foto omslag: *De indrukwekkende toren van Jannink.*
Foto: Theo Leoné

Engels kloostercomplex in binnenstad Enschede

Wim H. Nijhof

.....

Wie in de jaren vijftig van de vorige eeuw als tiener in Enschede opgroeide, ontdekte al snel dat alom in de stad de textiel manifest aanwezig was. Ik woonde op het Stadsveld, aan de B.W. ter Kuilestraat, genoemd naar één van de oprichters van de spinnerij Tubantia. Als ik samen met een vriend die aan dezelfde straat woonde, naar school fietste, het Enschedees Lyceum aan de Haaksbergerstraat, passeerden we de textielfabriek van Gerhard Jannink & Zonen. We vroegen ons wel eens af waarom die indrukwekkende toren daar stond, aan de Haaksbergerstraat. Dezelfde vraag bestormde ons enkele jaren later, toen het Lyceum naar De Kotten was verhuisd en we elke schooldag vanuit het Stadsveld de fabriek van Rigtersbleek passeerden. Weer zo'n toren, een andere dan bij Jannink, deze leek meer op een toren van een kerk. Waarom die torens, welke functie hadden ze? Waren het ornamentale gebouwen, die de fabrieken meer smoel moesten geven? Was het een soort herkenningsteken, een imago-versterkende toevoeging aan een complex van zalen en hallen voor het spinnen en weven? Hadden de Heeren hier hun kantoor, tussen vergaderzalen?

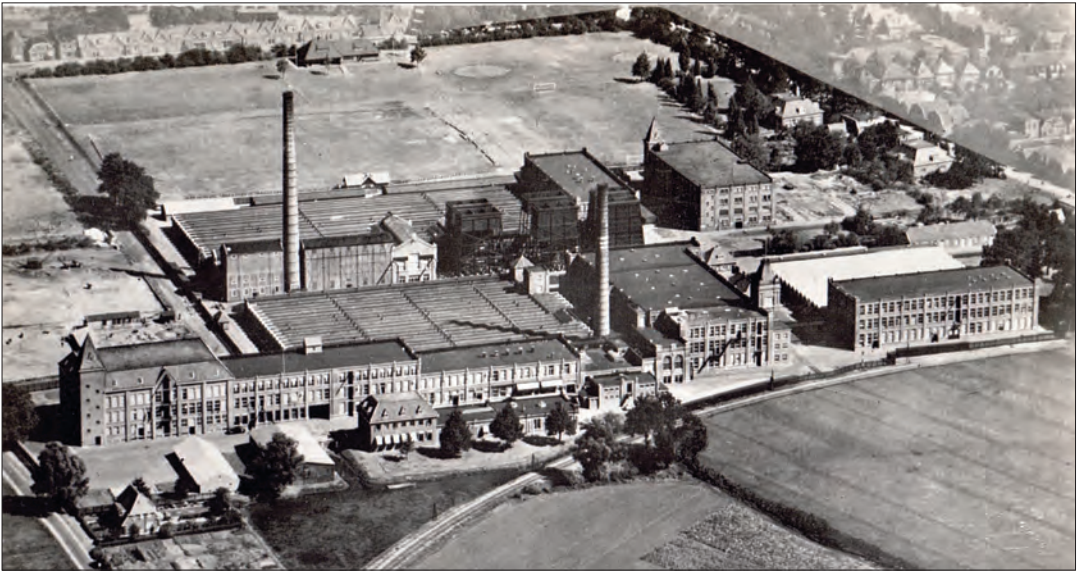
De fabriek van Rigtersbleek werd eind negentiende eeuw gebouwd onder aanvoering van Jan Herman van Heek (1873-1957), die deze nieuwe onderneming ging leiden, samen met twee jongere broers, Gerrit Jan en Arnold. Jan Herman had zich verdiept in de nieuwe, moderne ideeën op het terrein van de textieltechnologie en vooral ook de fabrieks-architectuur. Hoe kwam het dat in de tweede helft van de negentiende eeuw, tussen 1856 en 1891, in

Twente en in het Duitse grensgebied meer dan twintig fabrieken in vlammen waren opgegaan?[1]

In Engeland leerde Jan Herman nieuwe technieken kennen, waarin vooral brandpreventie alle aandacht kreeg. Hij maakte er kennis met Sydney Stott, de architect die deze nieuwe ontwikkelingen had vertaald in 'architektonisch eindrucksvoll in seinen wohlproportionierten und zugleich elegant

Rigtersbleek, als een klooster in het landschap.

Rigtersbleek aan de spoorlijn. Op de achtergrond sportvelden.

umglederten Spinnereibauten.[2] De kern van zo'n moderne spinnerij bestond uit een vuurvaste binnen-constructie van gietijzeren kolommen en vloeren van tegelgewelven – en later beton. Het waren gebouwen van drie of vier verdiepingen, met als representatief herkenningsteken de schoorsteen. Maar meer kenmerkend voor deze fabrieken waren de rechthoekige sprinklertorens van Stott, zoals Pearl Mill in Oldham, met bijna 140.000 spindels de grootste spinnerij ter wereld. Daarom verwierf Stott de opdracht om de nieuwe fabriek van Rigtersbleek te bouwen.[3]

Jan Herman had hoge verwachtingen: 'Ik stel mij voor dat het een mooie fabriek wordt, zoodanige als er waarschijnlijk niet in Twente bestaat. Het plan is eenvoudig, en dat is het mooie ervan.' Op 24 juni 1897 werd de bouw van de fabriek aanbesteed. De nieuwbouw bestond uit een spinnerij, weefzaal, kantoor, machine- en pakhuis. Zo introduceerde Jan Herman van Heek de Lancashire Mill in Enschede. [4] Toen de fabriek was gebouwd, schreef hij in zijn dagboek: 'Het resultaat was een gebouwencomplex dat vooral de eerste jaren als een soort klooster-complex in het landschap ligt. [5]

Architectonisch kunststukje

Waarin onderscheidde de nieuwe fabriek van Rigtersbleek zich van alle andere fabrieken in stad en regio? De Lancashire Mill die Stott had ontworpen voor Rigtersbleek, leverde minder gevaar op

dan welke andere textielfabriek die tot nu toe was gebouwd, gebouwen met drie tot vier verdiepingen, met als merkteken twee ringen in de schoorsteen. De rechthoekige sprinklertoren was een architectonische kunststukje. Aan de Goolkatenweg in Enschede verrees de eerste Lancashire Mill in Nederland. De bouwkundige brandveiligheidsmaatregelen waren kenmerkend. Goed zichtbaar is de opvallende watertoren met het reservoir voor de sprinklerinstallatie, die bij brand het vuur in een deel van de spinnerij zeer snel blust. IJzeren brandtrappen en separate trappenhuisen waarborgen een veilig heenkomen vanuit de spinnerij. Vuurvaste, zelfsluitende deuren schermen de brandhaard af. [6] Het automatische sproeisysteem was al in de achttiende eeuw uitgevonden, het begon via sproeikoppen water te spuiten, wanneer door hitte de afsluiting van de sproeiers smolt. Om het systeem onder druk te houden werd in bestaande fabrieken het reservoir op de zolderverdieping geplaatst. [7] Opmerkelijk in het ontwerp van de fabrieken van Rigtersbleek was niet alleen de blokkendoosachtige spinnerij met fabriekswatertoren, met vaak fraaie architectonische details, als representatief herkenningsteken van het bedrijf, maar ook de strakke organisatie van de verschillende gebouwen. De spinnerijgevel en de muur rondom de weefsheds hadden geveldecoraties van gemetselde baksteen, zoals tandlijsten en lisenen. Lisenen zijn in de bouwkunst verticale, iets uit de muur springende

stroken zonder voetstuk of bekroning. Ze hebben een decoratieve functie: door het gebruik van lisenen wordt een muur in vlakken verdeeld (geleding). De hoeklisenen staken iets boven de daklijst uit. De watertoren – van het ‘Hotel de Ville-type’ – werd bekroond door een afgeknot tentdak met een ijzeren balustrade.[8]

Internationale textielarchitectuur

Door de wereldwijde Engelse invloed op de bouw van fabrieken in de eindjaren van de negentiende eeuw maakten de Twentse textiel fabrieken van Stott deel uit van een internationale textielarchitectuur, waartoe de blokvormige spinnerijen met hun sprinklertorens behoorden, beweert M. Tuinstra in haar doctoraalscriptie over de architectuur van textiel fabrieken in Twente.[9] Maar ook hadden de fabrieken in Twente ‘iets typisch Twents’, een ‘sobere en consequente decoratie’, waardoor de fabrieken allemaal op elkaar leken. Tuinstra: ‘Vooral in Enschede, waar de spinnerijen geconcentreerd waren, vormde de textielarchitectuur een samenhangend stadsbeeld. Zeker toen ook Jan’s beste vriend, Gerhard Jannink, Stott uitkoos om een nieuwe fabriek te bouwen aan de Haaksbergerstraat. Gerhard Jannink, getrouwd met Tini, een zus van Jan Herman, was enthousiast over de nieuwe fabriek aan de Goolkatenweg. Jannink zat te springen om meer ruimte. Het oudste gedeelte van hun fabriek aan de Pijpenstraat dateerde uit 1853, toen de firma van start was gegaan. Geleidelijk ontstond hier een

omvangrijk fabriekscomplex, in het hartje van de stad. Maar ruimte voor uitbreiding was er niet.[10]

Nieuwbouw Jannink aan spoorlijn

Rondom de eeuwwisseling ontstond het plan een spoorverbinding aan te leggen tussen Enschede en Ahaus. Daartoe was de Ahaus-Enschede Eisenbahn Gesellschaft opgericht. Toen Engbert Jannink, de vader van Gerhard, van de plannen hoorde, kocht hij op stel en sprong een terrein aan de spoorlijn, om er een nieuwe fabriek te kunnen bouwen. De nieuwbouw aan de Haaksbergerstraat bestond uit een spinnerij met 16 selfacting mules en 48 ring-spinmachines – in totaal 30.000 spullen – en een weefzaal voor 567 getouwen, alsmede een kantoor, machinehuis en pakhuis. Wie de nieuwe fabriek mocht ontwerpen, was geen vraag. Gerhard Jannink was zo enthousiast over de nieuwe fabriek van Rigtersbleek, dat hij na ampel beraad in de familie besloot Sydney Stott de opdracht te verlenen. De aanbesteding vond plaats op 11 januari 1900. In 1902 kon de fabriek in gebruik worden genomen.[11] Deze Lancashire Mill pur sang kon bogen op een markante sprinklertoren, die in 1908 met de derde verdieping werd verhoogd. In deze toren werd het waterreservoir voor de sprinklerinstallatie aangebracht. De toren heeft al een zekere monumentaliteit, omdat die boven de overige bouwdelen uitsteekt. ‘Deze monumentaliteit wordt echter nog versterkt door het steile tentdak’, schreef W. de Natris in 1983 in *’t Inschrien*,

In de jaren van mannen met hoed.

Het Janninkcomplex bestond uit een spinnerij met 16 selfacting mules en 48 ring-spinmachines – in totaal 30.000 spinnen – en een weefzaal voor 567 getouwen, alsmede een kantoor, machinehuis en pakhuis.

.... terwijl de toegepaste decoratieve architecturale elementen, zoals de barokachtige dakvensters, de hoekpilaster en gebruik van ronde vormen in de gevelvelden, juist door het optisch “anders zijn”, eveneens duidelijk visueel aandachttrekkend zijn. De rijke vormgeving van de torenpartij wordt in de belendende gevels nadrukkelijk niet herhaald.

De Natris attendeerde de lezer van het tijdschrift op de schoorsteen. ‘Deze is, evenals de watertoren, typerend voor een textielbedrijf van rond de eeuwwisseling. De toren is, zoals toen gebruikelijk, van baksteen opgebouwd.’ En zo verschenen er omstreeks 1900 twee bijzondere torens in het stadsbeeld van Enschede, de sprinklertoren van Rigtersbleek en de toren van Gerh. Jannink & Zonen aan de Haaksbergerstraat.

Noten

1. Andreas Oehlke, *Das englische Vorbild: die Einführung moderner Spinnereibauten und Textiltechnik aus Lancashire, in: Cotton mills for the continent. Sydney Stott en de Engelse spinnerijen in Münsterland en Twente*, Essen, 2005, 24. Ook: R. Stenvert, *Stottgebouwen in Nederland*, in: *Cotton mills for the continent. Sydney Stott en de Engelse spinnerijen in*
2. Münsterland en Twente, Essen, 2005, 96-100.
3. Oehlke, o.c., 231.
4. Brief van J.H. van Heek aan zijn vader, d.d. 28 januari 1897, Archief Dr. J.H. van Heek, 's Heerenberg.
5. De Natris, o.c., 34-35.
6. R. Stenvert, *Bouwers en Bouwkundigen in Twente 1866-1906*, in: *Overijssels Historische Bijdragen*, 1993, 41,
7. Oehlke, o.c., 36.
8. Bij de Groote Stoom in Enschede, in 1835 gebouwd, was dit reservoir in 1885 geïnstalleerd. Dat het gebouw in 1890 desondanks afbrandde, kwam doordat de machinist bij de beginnende brand uit vrees voor ontploffing het vuur van de stoomketel had gedoofd. Zie: L.A. Stroink, *Stad en land van Twente*, Enschede, 1960, 4-538.
9. De Natris, o.c., 34-35.
10. M. Tuinstra, *Functioneel en manifest. De architectuur van de textiel fabrieken in Twente*, Utrecht, 2006.
11. T.Wiegman en J.H. van de Berg, *Langs Enschedese Textiel fabrieken*, Enschede, 1989, 21-24.
12. Ronald Stenvert, o.c., 98.
13. W. de Natris, *De zaagtanden en blokkendozen van Enschede*, in: *t Inschrien*, 1983, nummer 4, 34-35.

Herman Hagens: meer dan watermolens en boerderijen

Jan Hinke en Geert Bekkering

De gehele materiële plattelandscultuur van Twente is het interessegebied van Herman Hagens. Inclusief begrafenisrituelen en archeologie. Vijfentwintig jaar in het Rijksmuseum Twenthe met de collectie van de Oudheidkamer Twente, tien jaar bij het Van Deinste Instituut, tal van tentoonstellingen en publicaties. Herman Hagens is heel lang een centrale figuur in het oudheidkundige veld van Twente geweest.

Fietsen en fotograferen

De familie Hagens kwam in de zeventiende eeuw vanuit Petershagen in het Ruhrgebied naar Oost-Nederland. In Geesteren/Gelselaar in de Achterhoek staat nog het Hagenshoes. De grootvader van Herman was onderwijzer. Hermans vader kwam naar Almelo, waar ook Herman (* 21-12-1935) nu al 82 jaar woont.

Zijn vader was van 1946 tot 1949 met het leger in Nederlands-Indië. Hij had een grote belangstelling voor etnografie wereldwijd en vulde daar vele plakboeken mee. De jonge Herman was vooral gefascineerd door Indianen (mede door Karl May). Een artikel van zijn plaatsgenoot Jan

Jans over historisch boerderijonderzoek, deed hem besluiten zijn etnografische belangstelling te richten op zijn eigen geboortestreek. Met het fotoestel in de aanslag doorkruiste hij per fiets het Twentse platteland. Hij fotografeerde met name die objecten waarvan hij vreesde dat ze zouden worden afgebroken. Herman herinnert zich dat hij eens op een zomerse dag, heel vroeg vanuit Almelo vertrokken, helemaal naar Welbergen en Darfeld was gefietst. Op de terugweg rustte hij in het Twickelse bos even uit tegen een boom. Uren later werd hij wakker. In alle haast spoedde hij zich vervolgens richting het verontruste thuisfront. Zijn foto's wekten de

Herman Hagens, over een lange reeks van jaren razend actief als publicist.

belangstelling van Jan Jans en Drs. Kokke, afdelingshoofd Documentatie van het *Nederlands Openluchtmuseum* in Arnhem. Van zijn negatieven werden afdrucken gemaakt voor de collectie van het NOM.

Documentalist en archeoloog

Na zijn eindexamen gymnasium op het Christelijk Lyceum (nu Het Noordik) en de militaire dienst vond hij werk bij een Amerikaans bedrijf in Almelo. Met het beëindigen van de Marshallhulp kwam hier echter een einde aan. Door bemiddeling van Jan Jans kon hij toen gaan werken als documentalist bij het *Openluchtmuseum*, waar ook de *Stichting Historisch Boerderij Onderzoek* (SHBO 1960-2007) onderdak had gevonden. Hij zou er vier jaar blijven. Met Twente bleef hij in contact via de *Twentse Werkgemeenschap voor Archeologie*, waaraan ook onder meer Gerrit Jan Eshuis, Reinier Kampman en Adam Hulshoff verbonden waren. Vooral met zijn stadgenoot Eshuis, auteur van “Van platteland tot stadsrand”, trok hij veel op. Deze leerde hem naast geschreven bronnen ook contact te zoeken met zegslieden en het landschap te ‘lezen’. Het

was Hulshoff, inmiddels directeur van het Rijksmuseum Twente geworden, die hem eind 1967 vroeg daar te komen werken, vooral met het oog op de collectie van de Oudheidkamer (OKT). Dat was enkele maanden nadat Herman getrouwd was met zijn van Urk afkomstige bruid. Het waren drukke tijden. Met zijn goede vriend Adriaan Buter was hij betrokken bij de oprichting van ’t Inschrien. Meteen in 1968 trad hij toe tot de redactie, waarvan hij tot de (tijdelijke) opheffing in 2006 deel zou uitmaken. Hij schreef er tientallen artikelen voor. Toen waren ook zijn eerste artikelen in het Jaarboek Twente al verschenen, met de hem typerende onderwerpen: *Oude niendeuopschriften in Twente* in de jaargang 1964, p. 67-73 en *Papiermolens in het Springendal* 1965, p. 114-7.

Tentoonstellingen en catalogi

Op 1 januari 1968 begon Hagens aan zijn loopbaan bij het Rijksmuseum, die bijna 25 jaar zou duren. Hij kreeg opdracht om de hele collectie van de OKT opnieuw te inventariseren en te catalogiseren. De Collectie bleek een nagenoeg volledig beeld van eeuwen werken op ’n boer te bevatten. Hagens deed uiteraard alles in handwerk: schrijven en typen; de computer bestond nog niet. Uit de meest onverwachte hoeken doken collectiestukken op. Gelukkig was er bij het Openluchtmuseum al een *Decimale Classificatie* ontwikkeld, zodat de herinventarisatie op moderne leest kon worden geschoeid. Tegelijkertijd werd ook alles gefotografeerd.

De vrijwillig(st)er deed als nieuw verschijnsel zijn/haar geleidelijke intrede in het Rijksmuseum, zodat Herman assistentie kreeg bij de bibliotheek, de prentenverzameling, de cartografie en de klederdrachten.

De zalen van de Oudheidkamer werden door vorige directeuren bijna als heilig beschouwd, daar werd niets aan veranderd. Maar geleidelijk kon Herman Hagens stapsgewijs moderner en veiliger tentoonstellingsmateriaal integreren, zeker nadat een grijpprage hand de inhoud van een oude muntenvitrine bleek te hebben uitgedund.

Onder zijn leiding kwam het tot een aantal imposante oudheidkundige tentoonstellingen. In 1972 werd het Rampjaar na 300 jaar herdacht. In 1975 sloot men aan bij Enschede 650 jaar stad.

In datzelfde jaar (Monumentenjaar 1975) zette Herman een tentoonstelling op rond *roerende monumenten*, historisch bijzondere voorwerpen, waarmee later de *Gotische Zaal* nieuw werd heringericht, met vooral voorwerpen uit de kerkelijke geschiedenis. Drie jaar later kwam er een grote opstelling over *Twentse klederdrachten*. Het thema *Boer en boerderijen* met tekeningen van Jan Jans mag gezien worden als een vingeroefening van Herman om ooit te komen tot een kloeke publicatie daarover.

De catalogi bij de tentoonstellingen groeiden allengs uit tot ware boekwerken. Voor het afscheid van Adam Hulshoff in 1986 werd in het geheim de tentoonstelling *Twente te Pronk* voorbereid, met een prachtig uitgevoerde handelseditie als catalogus: *Twente te pronk: drie eeuwen verbeeld in prenten, tekeningen en aquarellen 1600-1900. red. H. Hagens, B. Olde Meierink. Utrecht: Stichting Matrijs, 1986. 208 p., 30 cm.* Ook onder mevrouw D.A.S. Cannegieter waren er heemkundige tentoonstellingen, zoals in 1988-89 *De Laatste Gang*, met zeer deskundige hulp van de heer H. Kok uit Enschede. Ook hierbij verscheen een prachtige catalogus: *Der letzte Gang: Totenbrauchtum: Westmünsterland, Ost-Niederlande = De laatste gang: gebruiken rond de dood: Westmünsterland, Oost-Nederland / [H. Hagens ...et al. [Borken etc.]: Kreis Borken [etc.], 1988. 350 p. : ill. ; 26 cm.* En in 1990 over de bekende tekenaar en ontwerper Gerard van Haeften, met als catalogus: *Gerard van Haeften: 'met potlood, pen en penseel': 1895-1951 / [samenstelling en tekst] H. Hagens; Hengelo: Broekhuis, 1990.*

Herman Hagens heeft levendige herinneringen aan het voorbereiden van deze tentoonstellingen in het computerloze tijdperk. Met brieven en telefoon en met veel persoonlijke bezoeken op onverwachte plaatsen. De ene keer zat je op de zolder van een kasteel, de andere keer in het berghok van een kerk. Je leerde mensen persoonlijk kennen en kreeg vaak het advies: "Ga daar eens kijken". Een tijdelijk medewerker ontlokte dit de opmerking, dat hij in een jaar meer van Nederland had leren kennen dan in zijn voorafgaande leven. Ooit stond Herman op het bed van een gravin om een prent van de muur te kunnen halen. In de pastorie te Neuenhaus vertelde de koster hem het verhaal

van een boer, die begraven wilde worden over een historische lijkweg, die al sinds mensenheugenis niet meer gebruikt was. Er was zelfs een huis op gebouwd. Dit wist men te ondervangen, door dwars door het huis te gaan, de voordeur in en de achterdeur uit. Ook moest speciaal een brug over een beek worden gelegd. Tot de lijkgang behoorde ook dat een boer langs de route de inhoud van de kist inspecteerde. Deze gewoonte ging terug tot Karel de Grote. Het kwam in die eerste kersteningstijd wel voor, dat er een varken in de kist lag, terwijl het eigenlijke lijk intussen gewoon op heidense wijze was gecremeerd/begraven. Hagens betreurt het nog altijd, dat er geen film van deze lijkgang is gemaakt.

Watermolens

Ook de catalogus van de grote watermolententoonstelling in 1991 in het Rijksmuseum Twenthe 'Werken met waterkracht' was een meesterstuk van conservator Herman Hagens: *Watermolens = Wassermühlen / red.: H. Hagens, W. Elling. Oldenzaal: Twents-Gelderse Uitgeverij Witkam-de Bruyn, 1991; 187 p: ill; 31 cm.* Zijn

fascinatie voor watermolens noemt Hagens een 'hersenaandoening', zoals verliefd zijn. Zijn leven lang heeft hij alles over watermolens verzameld, wereldwijd, artikelen, postzegels. Zijn echte standaardwerk blijft echter *Molens, mulders, meesters: negen eeuwen watermolens in de Gelderse Achterhoek, Salland en Twente; Hengelo: Smit van 1876, cop. 1979, 532 p.: afbn., krtn.; 35 cm.*, waarvoor hij alle beschikbare bronnen had nageplozen, de locaties 'gelezen' zoals hij van Eshuis leerde, en de autochtonen uitvoerig 'uitgehoord'. Dat alles op de fiets en/of met hulp van gemotoriseerde kennissen. Twaalf jaar later kwam dus de Euregionale tentoonstelling, waarvoor hij als jongeling op de fiets al zo veel voorwerk had gedaan. Ooit waren in Euregio de waterradmolens zo gewoon als nu een supermarkt. Alleen al aan Nederlandse kant heeft Hagens er zo'n tweehonderd getraceerd. Waar zijn ze gebleven? Tussen Winterswijk en Denekamp rest ons nog een dozijn om naar te kijken, om ze te fotograferen, te bestuderen en soms opnieuw te benutten. Over al die andere staat gelukkig 'alles' in Hagens' standaardwerk. Hij is ook nog de auteur van een ander standaardwerk *Op kracht van stromend water: negen eeuwen watermolens op de Veluwe; Hengelo: Smit van 1876, cop. 1998, 600 p: ill., krt; 29 cm.* Het onderwerp watermolens leidde tot nog meer publicaties. In de loop der jaren verschenen ook:

- *Nederlandse watermolens in oude ansichten / door Hans Frieke, Herman Hagens en Ton Meesters; Zaltbommel: Europese Bibliotheek, 1994.*
- *Van wind en water, stoom en stroom: de molens van Almelo door de eeuwen heen / Hennie Rutgers; met medew. van Herman Hagens; Almelo: Stichting Windkorenmolen "De Hoop", 2005.*
- *Water- en windmolens in Oost-Nederland. auteur Jan Jans, medewerker H. Hagens; Jan Jans Stichting, Almelo, 2007.*

Er verscheen zelfs, mede voor onderwijsdoel-einden, in juni 2007 een "grote watermolen DVD". Met uitleg van Herman Hagens. Zie <http://www.muehlendvd.de>.

Boerderijen

Na intensieve jaren met watermolens pakte Hagens zijn liefde voor boerderijen weer op; en ontdekte dat er opnieuw veel moois verdwenen

was. Maar ook Jan van Heek en Jan Jans klaagden al over de teloorgang van de oude boerenbouwkunst.

In oktober 1992 – enkele maanden voor zijn afscheid bij het Rijksmuseum Twenthe - werd zijn andere Twentse standaardwerk ten doop gehouden: *Boerderijen in Twente; Utrecht, Matrijs, 1992, 163 p. : ill., krt., plgr.; 31 cm.* Het werd aangeboden aan Hennie te Riet, de voorzitter van de Jan Jans Stichting. Deze refereerde er aan, dat Hagens in zekere zin een adept van Jan Jans is. Dankzij ook het Rijksmuseum Twenthe, toen dat nog - citaat van Hennie te Riet – 'aan de verwachtingen van zijn stichters voldeed', heeft Herman zich kunnen ontwikkelen tot een formidabele kenner van de materiële plattelandscultuur van Twente en van diens geschiedenis. Wat dat betreft hebben we nu het boek. 'Gelukkig maar, nu de rol van het Rijksmuseum op dit terrein voorlopig is uitgespeeld.'

Jan Jans heeft voortdurend een rol in het leven van Herman Hagens gespeeld. Liefst 15 jaar besteedde Herman aan het op orde brengen van de tekeningencollectie van Jan Jans. Door het ordenen, het schoonmaken, het restaureren en

het overbrengen op zuurvrij karton kan de collectie ook gedigitaliseerd worden. Het zou hem in 2009 de Mans Kapbaarg-prijs opleveren van de Stichting Historische Kring Stad en Ambt Almelo.

Van Rijksmuseum naar Elderinkshuis

Op 1 december 1992 nam Herman Hagens in kleine kring afscheid als conservator Oudheidkunde bij het Rijksmuseum Twenthe. Er was in het nieuwe museumbeleid geen plaats meer voor oudheidkundige activiteiten, dus was ook Hagens' functie overbodig geworden. Als vrijwilliger bleef hij nog wel een deel van de papieren collecties beheren. De breuk tussen Rijksmuseum en Oudheidkamer had naar Hagens' idee voorkomen kunnen worden. Zodra mevrouw Cannegieter in 1986 directeur werd, werden de vroegere Oudheidkamerzalen ontruimd. Afgezien van de afdeling prehistorie, verdween alles naar het depot. Naar de mening van Hulshoff en Hagens heeft het bestuur van de OKT de signalen van de ombouw tot enkel kunstmuseum niet tijdig onderkend, althans geen actie ondernomen voor een alternatief. Per 1 januari 1993 werd de scheiding definitief, waarna de OKT een zwerftocht begon en in 1996 in het Elderinkshuis in Enschede, samen met de Twente Akademie een nieuw leven begon als *Van Deirse Instituut*. Tot het ontstaan van TwentseWelle in 2006 was ook Herman Hagens daar vrijwilliger.

Publicaties

Een onwaarschijnlijk grote en gevarieerde lijst van publicaties laat zien hoe actief Herman Hagens was op zijn vakgebied. Wij kunnen er hoogstens een greep uit doen.

Andere boeken van zijn hand dan bovengenoemde of boeken waaraan hij heeft meegewerkt, zijn:

- *Almelo in oude ansichten* / H. Hagens en J. Nieuwerth, 1969;
- *Almelo vroeger en thans* / J. Okker; met een voorwoord van H. Hagens, 1975;
- *Huis en hof in en om Geesteren (O.)* / Jan Jans, Everhard Jans, H. Hagens, 1975. Het laatste boek waar hij een aandeel aan geleverd heeft, is: *Tubantia: verzameling van plaatjes en prentjes van Twentsche huizen, hoeven & merkwaardige*

momenten / G.J. ter Kuile; [fotokeuze: Herman Hagens; red.: Jan van Alsté]. Enschede: Vereniging Oudheidkamer Twente, 2012. Het oorspronkelijke album van 29 cm x 46 cm bevat ca. 800 afbeeldingen van verschillende kwaliteit en waarde. Hagens heeft hieruit een selectie gemaakt op basis van hun historische waarde. We zagen al dat hij jarenlang bij 't Inschrien betrokken was. De voormalige redactieleden komen nog altijd jaarlijks bij elkaar. De helaas al overleden Joop Meijer heeft hij altijd kunnen waarderen als 'een stabiele factor' in het geheel. Hagens' artikelen in 't Inschrien hadden uiteraard meestal te maken met boerderijen of watermolens, maar hij schreef ook over *Oude grenstenen* 1(1968),2; *Canonicken, Chanoinessen en Canonekesijen* (1972); *'Marokko' in het Rijksmuseum Twente te Enschede* (1972), *Liudger, Lohn en Enschede (met J.J.H. Meijer)* (1975), - *idem II* (1976); *Jacob van Ruisdael, Meindert Hobbema en de identificatiezucht* 14(1982),1; *Oude doopvonten in Twente* 15(1983),1

Van het Jaarboek Twente was hij eveneens jarenlang redactielid, van 1985 tot 2010. Hierin

“De waterradmolens waren net zo gewoon als nu een supermarkt. De fascinatie voor watermolens is een hersenaandoening.”

verschenen onder meer de volgende artikelen van hem: *Een Nederlandse kerk in Duitsland. Een Twentse aangelegenheid* 1978, p. 124-41; *G. Prinsen, Almelo: 'ik heb altijd getekend'* 25(1986), p. 128-34; *Almelose grensgeschieden* 31(1992), p. 97-109; *Jacobus van Deventer en de Overijsselse watermolens* Jrg. 44 (2005), p. 73-83. Ook het Almelose 'Stad & Ambt' bevat menig artikel van zijn hand. Meer incidenteel werkte hij mee aan: *Bijdragen en Mededelingen van het Nederlands Openluchtmuseum*, *Jaarboekje Historische Kring Vasse Mander Hezigen*, *Heemschut*, *De Reggesproake*, *Overijsselse Historische Bijdragen en Molinologie*, het blad van de Nederlands-Vlaamse afdeling van The Internationale Molinological Society (TIMS). Ook na opheffing van het Van Deinse Instituut in 2006, is hij blijven publiceren, maar dan geleidelijk meer op Almelo en omgeving gericht.

Bij dit alles was en is Herman vader van zes kinderen en opa van tien kleinkinderen. Daarnaast is hij ook altijd een meelevend kerklid geweest: 53 jaar lang bespeelde hij elke zondag twee keer (soms drie keer) het orgel bij zijn

gereformeerde gemeente (vrijgemaakt), die ook voor andere zaken nog wel eens een beroep op hem kon doen. Bovendien zei hij ook nooit nee, wanneer hem gevraagd werd een lezing te verzorgen; uiteraard meestal over watermolens en boerderijen.

Hij kijkt met een tevreden gevoel terug op de contacten die hij heeft gehad. Met de meeste heemkundig geïnteresseerden heeft hij altijd goed kunnen opschieten. Om ons tot enkele te beperken: G.J. Eshuis, A.D. Verlinde, Joop Meijer, René Rorink, maar zijn grootste vriend noemt hij toch Adriaan Buter. Met deze deelde hij zijn liefde voor Zuid-Limburg.

Al zo'n dertig jaar is Hagens hartpatiënt, maar heeft daar al die tijd goed mee kunnen omgaan. Tot vorig jaar. In februari 2017 heeft hij kort achter elkaar twee zware hartoperatie moeten ondergaan. Sindsdien is hij weinig mobiel meer en ook snel vermoeid. Hoewel hij helder van geest is, moeten er geen publicaties meer van hem verwacht worden.

De standvastige Geesje Lansink

Gerda Althof, Gerhard Post; illustraties: Sofie Wiegink

Machiefabriek Gebr. Stork & Co verhuisde anderhalve eeuw geleden naar Hengelo. Dit feit wordt op verschillende manieren herdacht en het inspireerde de archeologiegroep van Museum Hengelo tot het inrichten van de expositie “Van steppe tot Stork”, over de geschiedenis van Hengelo tot 1841. Bij het onderzoek voor deze expositie kwam het verhaal van Geesje Lansink uit verschillende bronnen naar voren. Hoe is het verhaal ontstaan.

Het is het jaar 1596. De oeroude bossen van Twickel waren nog in hun oorspronkelijke vorm. Geen brede paden afgewisseld door weilanden en tuinen, maar eiken- en beukenwouden. Het dichte struikgewas dat onder de dikke bomen groeide, benam het zicht op het nauwe voetpad dat door het bos slingerde. De avond was gevallen en het dichtbegroeide kronkelpad was al aardig donker. Haastig liep er een jong meisje, gekleed als een boerendochter. Het was niet ver meer naar de boerderij, waar zij sinds enige jaren in dienst was.

Ze had de achterdeur bereikt en stapte met een vriendelijk “Goedenavond samen” naar binnen. Niemand antwoordde, alleen de norske boer gromde: “Vanwaar zo laat Geesje? Haast je! De ketel van het vuur! De koeien hebben al te lang gewacht. Kom niet weer zo laat, of.... En met een krachtig vuistgebaar onderstreepte Gerrit Hermszoon de begroeting aan het meisje, dat niets meer durfde te zeggen. Zwijgend hielp Geesje de boerin met het verzorgen van het veen en zette het zwarte brood op tafel voor het

avondeten. Het brandende vuur en de pas gevulde olielamp gaven maar weinig licht. De boerderij had een vloer van aangestampte leem, maar geen scheidingsmuren, waardoor mens en vee samenwoonden en -leefden. De dieren leefden in het voorste gedeelte van de deel en in het achterste gedeelte waren de vuurhaard, de bedsteden en wat huisraad. Jonge varkens en kippen en ook de hond liepen vrij rond.

“Ik begrijp niet dat je deze onzin gelooft”, zei Gerrit Hermszoon knorrig, toen Geesje aan tafel de laatste nieuwtjes uit het dorp had verteld. “Zeker weer gehoord van die lange Hendrik Pieterszoon, die altijd zulke mooie praatjes over de Geuzen verspreidt, alsof die ketters zo gemakkelijk hier zouden komen.” “En toch”, hervatte Geesje bedeesd, “zegt men dat er volgend jaar een krijgstoct tegen Twente ophanden is”. Enige knechten die dit ook hadden gehoord, bevestigden het bericht van Geesje. Eén van de knechten merkte op: “Jammer dat de verovering van Groningen door Zijne Hoogheid Prins Maurits niets heeft veranderd....”. Hij werd

Geesje gevangen gezet in HuysHengelo.

onderbroken door een enorm gebonk op de deur en veel geschreeuw. De knechten grepen de dorsvlegels en spaden en de vrouwen vluchtten naar de hooizolder.

Het waren soldaten van Ripperda die op zoek waren naar de ketter Hendrik Pieterszoon om hem levend of dood aan Heer Ripperda af te leveren. Maar bij een paar glazen bier werd er rustig over gepraat en de rust herstelde. Ook de vrouwen kwamen weer van de hooizolder en luisterden naar de verhalen. Ook Geesje. Pas toen ze de naam van haar geliefde hoorde, schrok ze. “Mijn God”, dacht ze “zou hij verraden zijn?”

Krijgshaftig

De jeugdige heer van Hengelo, de fiere Ripperda, was vroeg op die heldere oktobermorgen. Gekleed in een kostbaar gewaad, zag hij er krijgshaftig uit. Hij was in gezelschap van Don Fernando de Torres Vedras, een jeugdvriend uit Spanje, waar Ripperda jaren had gewoond. Hun gesprek werd onderbroken door luid geschreeuw van een grote groep mensen en getrappel van paardenhoeven. “Wat is dat”, riep de Spanjaard met nog enkele krachttermen. Hij dacht dat de vijand kwam binnenvallen. “Wees niet bang Don Fernando. Ik heb het al gezien. Het zijn mijn manschappen en zij slepen een vrouw met zich mee en een aantal boeren loopt mee. Maar een vrouw? Dat begrijp ik niet. Mijn bevelen bedoelden heel iemand anders.”

Hij fronste het voorhoofd en boos vroeg hij: “Wat betekent dit, Pedro? Is dit de manier waarop je Hendrik Pieterszoon opbrengt?” “Uwe genade”, stamelde Pedro, “hij is ons ontkomen. Iemand moet hem gewaarschuwd hebben. Hij is er vandoor en zit misschien al in Deventer. Maar

Geesje en Hendrik.

we hebben het hert dan wel niet kunnen vangen, de ree is niet ontsnapt. Het meisje dat u hier ziet, is heimelijk met hem verloofd. Zij zijn geloofsgenoten, zij heeft dit jarenlang voor de eerzame landbouwer Gerrit Hermszoon verzwegen.” De jonker richtte zich tot de boer en begon hem te ondervragen. Al snel onderbrak Ripperda het lange verhaal van de boer en stuurde hem naar huis. “Soldaten, sluit het meisje op in de kerker onder het slot. We zullen haar tong uitrukken en dan zal ze voor altijd zwijgen.”

Wegkwijnen

Maanden vervlogen, de vriendelijke lentezon scheen in het eenzame vertrek, waar Geesje de lange winter had doorgebracht. Don Fernando wilde niet dat ze in de vochtige kelder zou wegwijnen en stelde alles in het werk om haar lot te verzachten en wee de soldaat die haar hardhandig behandelde. Ripperda kon zijn wraakzucht dus niet botvieren, maar weigerde halsstarrig de gevangene vrij te laten, hoe vaak de Spanjaard er ook op aandrong.

De pastoor, de enige die tot haar werd toegelaten, deed alle moeite om Geesje te bekeren tot de Kerk. Hij probeerde haar geloof door woorden te ondermijnen of trachtte door bedreigingen haar standvastige moed aan het wankelen te brengen. Maar tevergeefs. Alleen de onzekerheid over het lot van haar Hendrik maakte haar angstig. Ze had nooit een teken of een bericht van hem ontvangen, maar ze wist dat ze op hem kon bouwen en dan verscheen er toch een glimlach op haar gezicht. Hendrik Pieterszoon was inderdaad naar Deventer gevluht. Maar geheime vrienden, die in Hengelo waren achtergebleven, hadden hem zo veel mogelijk op de hoogte gehouden. Van hen hoorde hij van de vernielingen aan zijn half voltooide woning en de verwoesting van de ontgonnen akkers. Dit was de wraak van Ripperda voor het ontsnappen van zijn vijand.

“Aanvallen, Aanvallen!” klonk de strijdkreet door de korenvelden en de bossen weergalmden de tonen van de trompet van het geliefde volkslied “Wilhelmus van Nassouwe”, dat voor het eerst in Twente klonk. In de voorste gelederen vocht een fors gebouwde man. Hendrik Pieterszoon kon eindelijk strijden voor Prins

Maurits. Als eerste stond hij op de wallen van het vruchteloos verdedigde Grol. De onoverwonnen Prins Maurits was in aantocht om ook Twente van de Spanjaarden te bevrijden. Maar hoe snel de troepen ook gingen, voor Hendrik ging het veel te langzaam. Met een groep soldaten ging hij voor de hoofdmacht uit, in opdracht van de Prins. Zij veroverden Goor en de Staatse bende trok verder; ook Delden werd veroverd en niets stond de verovering van het Huys Hengelo in de weg.

Staatsen

Ripperda was afwezig. Slechts enkele dappere strijders verdedigden de muur. Met ontombare woede drong Hendrik de poort binnen en wees iedereen de weg. Een groot deel van Hengelo sloot zich onmiddellijk bij de Staatsen aan. Huys Hengelo zou in hun bezit zijn geweest, ware het niet dat plotseling het leger van Oldenzaal met Ripperda en Don Fernando aan het hoofd, de laatste verdedigers te hulp waren geschoten. Maar Hendrik had zijn doel bereikt. Als een waanzinnige stootte hij de trappen op; hij nam zijn lang verloren bruid woest in zijn armen en bracht haar in veiligheid buiten het Huys. Het was maar net op tijd, want door de aankomst van de Spaanse troepen veranderde het strijdtoneel. Als straf voor de opstandige ingezetenen van Hengelo, kwamen de vlammen al uit de daken van de huizen in het dorp. Boven het geluid van de vlammen uit, klonk het huilen en schreeuwen van de vrouwen en kinderen, die door deze wreedheden van alles werden beroofd. Toen de avond viel en het donker werd, stokten de gevechten. De Spanjaarden waren moe van het roven en moorden en vreesden de Staatsen te achtervolgen in het duister. De Staatse bende, met Hendrik Pieterszoon aan het hoofd en Geesje in hun midden, trok zich terug. Niet overwonnen, maar geweken voor de overmacht van de vijand.

Op 26 oktober 1597 was het stadje Bentheim volgestroomd met vrolijke gasten. Trots wapperden de vlaggen op de aloude torens van het grijze kasteel, boven op de rots. Kanonschoten werden van tijd tot tijd afgeschoten om bekend te maken, dat de Nederlandse held Maurits bij de Graaf van Bentheim te gast was.

In weinige dagen had de Prins steden en moerassen overwonnen. Zelfs de Spanjaarden beefden bij het horen van zijn naam. In vijf etmalen had hij alle Twentse steden ingenomen. Alleen Lingen moest hij nog overwinnen. Dan kon hij zijn veldtocht besluiten.

Volgens de geschiedschrijver was het een zeer uitgebreid feestmaal die oktoberavond in 1597, waar de beide Twentse gelieven bij aanwezig waren. De Prins had van hun belevenissen gehoord en had ze uitgenodigd, om Hendrik te eren voor zijn moed en dapperheid en Geesje voor haar lijdzaam volharden. Prinses Brabantina van Oranje bood persoonlijk de bruid vele geschenken aan. En Prins Maurits in hoogst eigen persoon sprak met Hendrik Pieterszoon en vergoedde hem alles wat hij in de oorlog verloren had.

Geesje bevrijd door Hendrik.

Het ontstaan van het verhaal

In 1838 verschijnt voor het eerst het letterkundige jaarboekje Tesselschade "als hulde aan het schone geslacht". Het bevat bijdragen van verschillende schrijvers en dichters, door Potgieter bijeengebracht. Eén van deze bijdragen is het verhaal van Geesje Lansink, geschreven door Herman Pol, onder de titel "De Vervolgden". Het is een verhaal van ongeveer 5000 woorden, voor 't Inschrien samengevat in 1400 woorden.

Herman Pol werd in 1811 geboren in Hengelo. Hij studeerde in Deventer en Groningen en promoveerde in 1834 in de Letteren. Hij vestigde zich als privaat-onderwijzer in Amsterdam. Als schrijver is hij bekend door een paar bundels Griekse taferelen, een Woordenboek op Homerus en een "Handboek der Algemeene geschiedenis ten dienste van scholen en huisonderwijs". Daarnaast was hij redacteur van

De Gids, en schreef nog een aantal kortere verhalen, waaronder “De Vervolgden”. Hij overleed op 8 mei 1845, nog maar 33 jaar oud.[1]

De historische achtergrond

De tachtigjarige oorlog was een rampzalige periode voor Twente vanaf 1580 tot 1626. De website van Marcel Tettero[2] geeft hiervan een uitgebreid overzicht. Vanaf 1580 vindt een scheiding in Overijssel plaats: wisselende gebieden worden door de Staatsen veroverd, terwijl met name de omgeving van Oldenzaal onder Spaans gezag blijft (met uitzondering van 1597-1605), omdat er een Spaans garnizoen ligt. Bijna heel Twente is frontgebied, en hoewel er weinig directe veldslagen zijn, wordt er huisgehouden door bendes soldaten van beide kanten.

In 1580 is Adolf van Twickelo heer van Hengelo. Hij blijft katholiek en woont vooral op de Beugelskamp bij Denekamp. Als Adolf in 1591 overlijdt, volgt zijn zoon Frederick hem op als heer van Hengelo. Frederick is dan echter al drost te Rheda bij Münster en hij blijft daar ook wonen. Hij was Luthers. Zijn zaken in Hengelo worden waargenomen door Diderick Paschens.

Samen vluchten ze weg.

Op het markengericht van 13 september 1595, voorgezeten door Paschens, verschijnen “die arme verdorvene und verbrande ingesetene des dorps Hengeloe”, die om hulp vragen omdat 43 huizen met bijbehorende schuren in de Paastijd van dat jaar zijn verbrand. De hulp wordt niet direct geboden omdat er te weinig Goedsheren op de vergadering aanwezig zijn, maar zal later wel geboden zijn. Het verpondingsregister uit 1601 meldt ook precies 43 woningen in het dorp Hengelo. Bij 16 van deze 43 huizen wordt gemeld dat het erf bomen heeft, en in 13 van

deze 16 gevallen wordt toegevoegd dat de bomen verbrand zijn. Dit alles suggereert dat in 1595 zo ongeveer het hele dorp verbrand is.

Eind oktober 1597 verovert Maurits in enkele dagen tijd de steden Enschede, Ootmarsum en Oldenzaal. Hiermee zijn de Spaanse troepen uit Twente verdreven tot 1605. In 1605 herovert Spinola Oldenzaal na een beleg van 1 dag. Pas in 1626 wordt Oldenzaal heroverd en wordt Twente definitief bevrijd van de Spanjaarden.

Herman Pol heeft in het verhaal van Geesje Lansink een aantal historische elementen gebruikt, waarvan de brand van het dorp het opvallendste is. Deze vond plaats in 1595 (sommige bronnen vermelden door het onduidelijke handschrift in het markeboek ten onrechte 1594). De Ripperda's waren heren van Hengelo, maar pas vanaf 1615. Unico Ripperda koopt Huis Hengelo in dat jaar. Daarnaast was hij gereformeerd.

Korte versies van het verhaal van Geesje Lansink zijn in diverse boeken en op een aantal websites te vinden, deels met andere details. De suggestie is soms dat het verhaal zelf historisch is. Ter Kuile[3] is bij ons weten de eerste die naar het verhaal verwijst, en geeft aan geen andere bron te kennen dan het verhaal uit 1838 van Herman Pol. Ter Kuile merkt fijnzinnig op, dat een dergelijke gebeurtenis geen zeldzaam voorkomend geval zal zijn geweest. Daarmee staat Geesje Lansink voor talloze naamloze vrouwen, die hun geloof en geliefde ook in tegenspoed trouw bleven.

Bronnen

- 1 De Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL), <http://www.dbnl.org>
- 2 Marcel Tettero, Ruim 25 jaar guerrilla verwoest Twente en Salland in Oost-Nederland, <http://members.home.nl/m.tettero/Watergeuzen/Twente.htm>.
- 3 Mr. G.J. ter Kuile, Geschiedkundige Aanteekeningen op de Havezathen van Twenthe, 1911.

Illustraties: Sofie Wiegink

Beeldenstorm in Zenderen

Rigoureuze verbouwing kloosterkapel in 1965

Nico Mol

.....

In de Twentse katholieke kerkgemeenschap neemt de parochie Zenderen een bijzondere plaats in. De Karmelieten die er in 1855 een klooster stichtten, hadden zich van meet af aan zo voor de lokale gelovigen ingezet, dat zij de zielzorg in Zenderen geleidelijk aan van de parochiale pastoor in Hertme overnamen. De kloosterkapel verdrong de parochiale (bij)kerk – de nog uit de 18e eeuw stammende Stephanus - en kreeg in 1931 ook formeel de functie van parochiekerk toebedeeld. Uiteindelijk werd de Stephanuskerk in 1946 afgebroken. Sindsdien maken de parochianen alleen nog van de kloosterkapel gebruik. In 1989 konden zij zich die kapel daadwerkelijk toe-eigenen, toen de eigendom ervan aan de parochie werd overgedragen en de paters dus in hun plaats medegebruikers van de kerkruimte werden.

Vóór de overdracht was de zeggenschap over de kerk echter uitsluitend in handen van de reguliere geestelijken en dat heeft grote gevolgen gehad, toen het gebouw in de jaren zestig aan de eisen van het Tweede Vaticaans Concilie moest worden aangepast. Meer dan in andere Twentse katholieke kerken hebben die aanpassingen tot een kaalslag geleid, een ware beeldenstorm. Tot verdriet van vele parochianen werd aan de nieuwe ideeën een radicale invulling gegeven, waarin weinig van het oorspronkelijke kerkinterieur behouden is gebleven, zoals een vergelijking van onderstaande afbeeldingen laat zien [afbeelding 1 en 2]. Wat heeft de Karmelieten tot deze beeldenstorm bezield?

Geschiedenis van de kloosterkapel

Hoewel de kloosterkapel op zich een bescheiden bouwwerk kan worden genoemd, zijn bij de bouw ervan in 1882 vooraanstaande architecten en kunstenaars betrokken geweest. De architect Alfred Tepe gold in zijn tijd als de belangrijkste bouwmeester van het bisdom Utrecht en wordt nog steeds - naast Pierre Cuypers - als voornaamste kerkenbouwer van de neogotiek beschouwd. Deze bouwstijl domineerde de kerkarchitectuur in de tweede helft van de negentiende eeuw en heeft ook in Twente veel beeldbepalende kerkgebouwen opgeleverd. Als protégé van aartsbisschop Schaepman, die van

1868 tot 1882 in Utrecht de scepter zwaaide, kreeg Tepe in Twente behalve voor de kapel in Zenderen ook de opdrachten voor de bouw van de katholieke kerken in Hellendoorn, Tubbergen, Losser en Glanerbrug toegeschoven. Een uitbreiding van de kapel in de jaren twintig werd eveneens in handen van een bekend bouwmeester gelegd, en wel van Jan Stuyt die het bouwwerk onder meer van een nieuwe voorgevel (met traptorentje) voorzag. Zoals de afbeeldingen hieronder laten zien, bleef Stuyt de (neogotische) bouwstijl van de kapel van Tepe trouw [afbeelding 3 en 4]. Zijn uitbreiding liet het bestaande gebouw verder ook geheel intact.

Afbeelding 1

Afbeelding 2

Afbeelding 3

De ingebruikneming als parochiekerk bracht later nog wel enkele aanpassingen met zich mee – zoals de inrichting van een doopkapel – maar die tastten de kapel niet of nauwelijks aan. Tot prior Oswald Olieslagers in 1965 verordonneerde, dat alles moest veranderen.

In 1965 was het Tweede Vaticaans Concilie afgesloten, dat in het teken had gestaan van de 'aggiornamento' van de katholieke kerk. De kerk zou 'bij de tijd' moeten worden gebracht door de gelovigen meer bij de eredienst te betrekken. Zo zou het altaar dichterbij de kerkgangers moeten komen te staan en in de vorm van een communietafel naar voren worden gehaald. Koorhekken of communiebancs die een scheiding tussen de gelovigen in het kerkship en de priesters in het koor hadden geschapen, dienden te verdwijnen. Ook de preekstoel kon vervallen, omdat terzijde van het verplaatste altaar van achter een lesse naar kon worden gepreekt. Voorts zouden er beperkingen moeten worden aangebracht in de veelheid van beelden en beschilderingen, die de aandacht van de eigenlijke eredienst zouden afleiden.

Alom leidde deze roep om vernieuwing tot sloopwerkzaamheden in de kerken – ook in Twente werden preekstoelen en beelden verwijderd en muurschilderingen overgekalkt. Maar nergens werd daarbij zo rigoureuus tewerk gegaan als in de kloosterkapel van Zenderen. Terwijl juist de kerkgebouwen van Tepe met hun inrichting nadrukkelijk als 'Gesamtkunstwerk' (Tepe was van Duitse komaf) waren neergezet. Met het oog op de samenhang van architectuur en inrichting had hij een samenwerkingsverband van kunstenaars gevormd, dat als het Utrechts kwartet bekend stond. Daarvan maakten ook de

Afbeelding 4

schilder Willem Mengelberg, de glasbrander Heinrich Geuer en de goudsmid Gerardus Brom deel uit, die allen een grote faam genoten. Aan de kapel in Zenderen hebben in elk geval Mengelberg en Geuer bijgedragen. Mengelberg vervaardigde met name het hoofdaltaar en Geuer de gebrandschilderde ramen. In de iconotheek van het Nederlands Carmelitaans Instituut is daarvan onderstaande afbeelding bewaard gebleven, die ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van het klooster in 1930 van het priesterkoor is gemaakt [afbeelding 5]. Van een aantal andere ramen van Geuer in het schip van de kapel zijn na een restauratie in 1955 door Jan Schoenakers gelukkig nog enkele scherpere foto's gemaakt, die hieronder zijn afgedrukt [afbeelding 6, 7 en 8].

De kapel heeft niets van het afgebeelde werk behouden. Niet alleen het altaar van Mengelberg en de ramen van Geuer moesten het overigens bij de kaalslag van het interieur ontgelden. Ook de preekstoel, de communiebanc, de beelden, de kruiswegstaties en de beschilderingen van pilaren en gewelven werden aan de nieuwe inzichten geofferd. Tenslotte werden zelfs de kerkbanken verwijderd – en dat zeker niet met het oog op de nieuwe liturgie, want zij zijn gewoon weer in gebruik genomen in de kerk van Noord-Deurningen.

Het resultaat van de kaalslag in Zenderen was een volstrekte disharmonie, die de parochianen na gedane zaken met ontsteltenis in ogenschouw konden nemen. Hen was – in die tijd vanzelfsprekend – niets gevraagd en de treurnis erover was algemeen. Na de overdracht van de kapel aan de parochie in 1989 heeft het parochiebestuur dan ook alles in het werk

Afbeelding 5

gesteld om – met de beperkte beschikbare middelen – het verloren gegane zoveel mogelijk te herstellen. De (gelukkig bewaard gebleven) beelden werden teruggeplaatst en aan de muren werden weer – van het Elisabeth Gasthuis in Arnhem afkomstige – kruiswegstaties gehangen. In 2010 werden nieuwe kunstzinnige muurschilderingen aangebracht. Daarmee heeft het interieur iets van zijn oorspronkelijke sfeer teruggekregen, zoals de afbeelding ervan illustreert [afbeelding 9].

Besluitvorming over de verbouwing in 1965

Niet alleen de parochianen, ook zijn eigen paters waren absoluut niet gelukkig met de ingrepen van prior Olieslagers: een aantal van hen is anno 2018 nog in leven en wil zich nu ook wel onomwonden in die zin uitspreken. In 1965 gaf het voor hen echter nog geen pas tegenover de prior hun stem te verheffen en Olieslagers stond bekend als een ondernemend persoon, die niet erg genegen was over zijn plannen met zijn paters te overleggen. Maar voor we deze prior postuum schuldig verklaren, kunnen we ons

toch afvragen wat hem tot die breuk met het verleden bewogen heeft.

Prior Olieslagers had zich over de verbouwing wel door vooraanstaande deskundigen op het gebied van de kerkarchitectuur laten adviseren. Uit de annalen van het Karmelietenklooster is bekend, dat hij begin 1965 een afspraak had met de befaamde architectuurtheoreticus Dom Hans van der Laan om de aanpassingen aan Vaticaan II met hem te bespreken. Van der Laan had na de Tweede Wereldoorlog naam gemaakt met een cursus Kerkelijke Architectuur in Den Bosch en daarmee de zogenoemde Bossche School gevestigd, die de katholieke kerkenbouw in die tijd bijna volledig beheerste. Zijn leerling Jan de Jong ontwierp in dezelfde periode de Willibrordkerk in Almelo, waaraan ook een Karmelklooster was verbonden. En wellicht op voorspraak van Van der Laan werd voor het ‘restauratieplan’ van de kapel in Zenderen de bekende Enschedese architect J.H. Sluijmer aangetrokken, die eveneens sterk door de ideeën van de Bossche School was beïnvloed.

Uiteindelijk moest Olieslagers diens ontwerp nog voor goedkeuring voorleggen aan het zogeheten college van Definitoren van de Karmel Orde, dat zich bij zijn beslissing over “de plannen en ontwerpen van Architect v.d.Laan-Sluijmer” (ook) geheel door Van der Laan zelf bleek te hebben laten leiden. De door Van der Laan op 11 mei 1965 ten behoeve van die definitoren geschreven evaluatie van de bestaande toestand van de kapel lijkt bij hun beslissing doorslaggevend geweest. Bij de brief van het college van 29-5-1965, waarin het fiat voor de verbouwing aan de prior wordt meegedeeld, is in de archieven van het NCI alleen deze evaluatie bewaard gebleven.

Die evaluatie loog er niet om: “De architectonische details zijn zwak (...), de beschildering is zonder enige esthetische of iconografische waarde (...) en de dispositie van altaar en banken is sedert de nieuwe constitutie over de liturgie onhoudbaar”. Vervolgens wordt geconcludeerd: “Het restauratieplan van Bureau Sluymer te Enschede getuigt er echter van dat alle mogelijkheden aanwezig zijn om de verkeerde elementen grondig te herzien”. En aldus geschiedde.

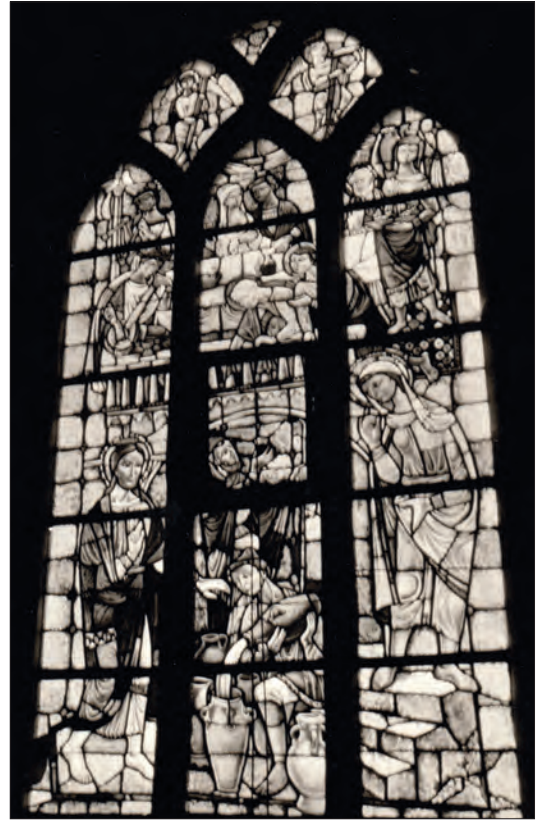
Afbelding 6

Ideeën van de Bossche School

De kern van de ideeën van Van der Laan lag in het wiskundige ‘plastisch getal’, dat de ideale maatverhoudingen van de kerkruimte zou bepalen. De daarmee beoogde harmonie betrof vooral de verhoudingen tussen lengte, breedte en hoogte van de elementen van het bouwwerk, dat als een kubistisch geheel werd gedacht. De door Van der Laan in de jaren zestig gebouwde kerk van de Sint-Benedictusbergabdij in Vaals –

Afbelding 8

Afbelding 7

zie de afbeelding – geldt daarvoor als exemplarisch voorbeeld [afbeelding 10]. Deze kerk wordt alom geprezen als zijn meesterwerk en de verwantschap in de sfeer van het afgebeelde interieur met dat van Zenderen in 1970 komt in de afbeeldingen duidelijk tot uitdrukking. Bij alle verschillen in hun vormgeving worden beide gekenmerkt door een sobere bijna ascetische uitstraling. Daarbij vallen ook de strakke lijnen van de kerkbanken op, die in beide gevallen door Van der Laan zelf zijn ontworpen. Naast de genoemde Sint-Benedictusabdijkerk en Willibrordkerk zijn in de Wederopbouwperiode (1945-1970) nog vele andere kerken in deze sobere en strakke Bossche stijlvormen gesticht. Maar nergens is zo compromisloos als in Zenderen geprobeerd een bestaand neogotisch kerkgebouw in die stijl te transformeren. Het is niet moeilijk in te zien dat de meetkundige concepten van Van der Laan zich slecht met de neogotische vormen uit het vooroorlogse verleden verdragen. Gotische spitsbogen en decoraties conformeren zich niet aan de

Afbeelding 9

rechtlijnigheid die de Bossche School in haar bouwwerken verlangde. Het wekt dan ook geen verbazing, dat Van der Laan desgevraagd weinig van de kapel van Zenderen het behouden waard achtte. Het in zijn geest door Sluijmer ontwikkelde 'restauratieplan' stemde ook

Afbeelding 10

volledig overeen met de nieuwbouwwerken die deze in hetzelfde tijdsgewricht elders in Twente neerzette - maar uiteraard zonder de context van spitsboogvensters en ribgewelven die alleen met een totale afbraak van de kapel zou zijn weggenomen.

Wat heeft Van der Laan en Sluijmer bewogen hun geometrisch lijnenspel op een daarvan zo sterk afwijkende constructie als de kapel van Tepe en Stuyt te willen loslaten? In de vermelde evaluatie van de kapel door Van der Laan uit 1965 wordt slechts opgemerkt, dat "de algemene architectonische dispositie van het gebouw" goed is - waardoor dat zich dus voor aanpassing leent. Maar op de conflicterende kenmerken van de neogotische bouwstijl wordt niet ingegaan. Noch in de archieven van Karmelieten, noch in die van het Bureau Sluijmer zijn over de verbouwing verder documenten te vinden. Een brief van een medewerker van Sluijmer in het archief van de Sint-Benedictusabdij in Vaals beperkt zich - met enkele tekeningen - tot de vormgeving van het nieuwe kerkmeubilair (met name de kerkbanken, die zoals gezegd door Van der Laan waren ontworpen).

Karmelietenklooster te Zenderen.

Conclusie

Bij alle waardering die we voor de eigen kerken van Van der Laan en Sluijmer kunnen hebben, valt toch te betreuren hoe zij het ‘Gesamtkunstwerk’ van het Utrechts kwartet bij hun verbouwing daarvan hebben vernield. Alleen de minachting van deze beide architecten voor het werk van hun neogotische voorgangers kan de destructie verklaren, die zij in Zenderen hebben aangericht. Zowel van Van der Laan als van Sluijmer is bekend, dat zij weinig met de neogotiek op hadden. De vader van Sluijmer (die na de oorlog samen met hem het architectenbureau runde) had daarvan al in 1926 blijk gegeven in een beoordeling van de toenmalige – uit 1864 stammende - neogotische Jacobuskerk van Van den Brink in Enschede. Die zou “uit kunsthistorisch oogpunt beschouwd geen waarde” hebben bezeten, hetgeen “gebouwd in een vervaltijdperk der kunst” ook

wel te verwachten was. Over Tepe zou Sluijmer senior zich waarschijnlijk niet zo laatdunkend hebben durven uitlaten, maar veel waardering zal hij voor diens bouwwerk uit 1882 toch niet hebben gehad. Ook Van der Laan heeft zich bij de presentatie van zijn visie meermalen nadrukkelijk tegen de neogotische vormtaal afgezet. Zo verdedigt hij het ontbreken van decoratie in zijn Vaalse abdijkerk door de kritiek daarop als “een overblijfsel van ‘ambachtelijke zuiverheid’ uit de neogotische periode” af te doen. Tegen deze achtergrond waren Sluijmer en Van der Laan dus wel de laatsten die voor een respectvolle verbouwing van het kunstwerk van het Utrechts kwartet in Zenderen in aanmerking hadden moeten komen.

Golven van Spaanse Griep

Rodebietensalade als medicijn

Geert Bekkering

.....

Op 13 juli 1918 staat er in Tubantia een ingezonden stuk door XXXX:
 Zolang de vrede uitblijft, zal in Nederland de behoefteigheid hand over hand toenemen, misschien wel zoo, dat de openbare liefdadigheid geen hulp meer vermag te bieden. Ondervoeding en de verschrikkelijke gevolgen van dien, gaan zich meer en meer openbaren. De verzwakte lichamen zullen op den duur geen voldoende weerstandsvermogen meer hebben, om bestand te zijn tegen het ongedurige en meestal gure klimaat dat hier in den lande over het algemeen heerscht en het uitbreken van allerlei ziekten zal daarvan het gevolg moeten zijn. Reeds thans zijn de voorbeelden legio. Verschillende besmettelijke ziekten doen zich overal in den lande voor, bovendien grijpt de zoogenaamde Spaansche griep, zonder twijfel een der gevolgen mede van de ondervoeding, met kracht om zich heen. De menschenlijke krachten raken bij de onvoldoende voeding van heden, op, zoodat elke weersgesteldheid verandering, waardoor ons klimaat zich kenmerkt, zeer gemakkelijk haar slachtoffers maakt.

Het lag wel voor de hand, dat wij, waar de Spaansche ziekte, zoo dicht langs onze grenzen, welig tiert, er niet van verschoond zouden blijven. Tal van lijdens kwamen de grenzen over om te midden van hun gezinnen verpleegd te worden en nog steeds komen er meer, wat een groot gevaar voor besmetting en voor uitbreiding van de ziekte in ons land oplevert. Zou het daarom bij onze autoriteiten geen overweging verdienen, te beginnen met het nemen van maatregelen tegen de van uit Duitschland ons land binnenstroomende lijdens aan de Spaansche griep, opdat het gevaar voor besmetting zooveel mogelijk wordt verkleind? Voor vreemde, ons land doortrekkende krijgslieden zijn quarantaine kampen gebouwd om de kans voor het overbrengen van besmettelijke ziekten tot een minimum terug te brengen. Het wil mij voorkomen dat de zich snel uitbreidende Spaansche

griep, een spoedig ingrijpen van overheidswege noodig maakt.

We zijn eindelijk zoover gekomen, dat aan onze grenzen niet alleen nauwlettend dient te worden toegezien op smokkelen, maar dat tevens wordt onderzocht, of de binnenkomende personen, ook een gevaar opleveren voor onze volksgezondheid.

Men dempe den put, nu het nog niet heelemaal te laat is!

Eerste golf

De schrijver heeft gelijk, alhoewel de geschiedenis hem later eigenlijk in het ongelijk stelde. De eerste golf van zogenaamde Spaanse griep, kwam in april 1918 met Amerikaanse soldaten naar de loopgraven van Frankrijk. En omdat Duitsland op 3 maart vrede had gesloten met Rusland ging de griep met de teruggestuurde Russische krijgsgingevangen dwars door Europa naar Rusland. De ziekte verspreidde zich razend snel, maar niet zo zeer naar het neutrale Nederland, vanwege de strenge grenscontroles en de quarantainekampen. Achteraf blijkt dat deze eerste fase van de griep relatief mild was. Er waren sterfgevallen, maar wie deze griep had gekregen, kreeg de veel dodelijker variant van oktober 1918 niet. Door de strenge censuur wist bijna niemand in Europa hoe het nu met die griep zat. Alleen in

Spaansche Ziekte
 Bij tijdig gebruik van onze bekende pillen
RADICAL ESPAGNOL
 voorkomt men de Spaansche Ziekte, Influenza, Koortsen.
Prijs f 3.—.
 Franco per post tegen toezending van f 3.20
N. V. Mij. SANITAS
 Koninklijk Goedgekeurd.
GRONINGEN, Zuiderdiep 48.

Spanje, dat buiten de oorlog bleef, stond het ruim in de kranten. En aangezien er veel Spanjaarden in Frankrijk werkten om de vele frontsoldaten te vervangen, kregen zij de schuld. In Senegal sprak met echter over de Braziliaanse griep en in Brazilië over de Duitse griep. Eerst kregen mensen een verontrustend snel stijgende koorts. Soms konden ze hun huis al niet meer bereiken. Daarna waren er de algemene malaiseverschijnselen in spieren en ingewanden. In bed met goede verzorging bleek echter meestal voldoende 'therapie'.

Rodebietensalade

De eerste patiënt in Twente, wordt door Edo Bergsma, burgemeester van Enschede, op 16 juli gemeld, maar zou al op 6 of 7 juli in de gemeente Lonneker ziek zijn geworden. De burgemeester vervoegt de zomervakantie en sluit de openbare bibliotheek. Op 11 juli lezen we in Tubantia dat er in Gronau op één dag in een fabriek wel 45 personen bleken te lijden aan de 'Spaanse Griep'. Op 16 juli kwam er een man met zeer hoge koorts naar Diepenheim, die bij Krupp in Essen werkte. En op 24 juli weet Tubantia te melden dat er in Dortmund gemiddeld 40 personen per dag in ziekenhuizen sterven. Zowel de tyfus als de griep met longontsteking zouden de oorzaak zijn. Op 26 juli komt dan het advies om ruimten waar mensen samen zijn, vaker schoon te maken en te ventileren en **HANDEN TE WASSEN**. Dat laatste was in die tijd niet gewoon en ook bij het

hoesten hield men de hand niet voor de mond. In ziekenhuizen droeg het personeel toen gewoonlijk geen mondkapje. Pas op 29 oktober staat er een ingezonden brief in de krant, waarin de schrijver vertelt dat in het Franse deel van Zwitserland het medisch personeel mondkapjes draagt, maar pas nadat zes artsen door de griep waren geveld.

Er bestond geen medicijn tegen de ziekte. Allerlei nepmiddelen doken op. Uit Wenen wordt zelfs gemeld dat een bord rode bietensalade patiënten koortsvrij zou maken.

Tweede golf

Op 14 augustus blijken in Borne aan de RK bijz. Zusterschool vier zusters en een onderwijzeres de Spaanse griep te hebben en liefst 25 arbeiders van de Twentse Metaalgieterij zijn ziek. In Hengelo is dan een kwart tot een derde van het personeel van fabrieken afwezig. Op 19 augustus overlijdt een meisje in Rijssen, dat de griep op een logeerpartij bij haar broer in Hengelo heeft opgedaan. Eind augustus zijn er in Holthuizen onder Haaksbergen weer nieuwe gevallen en op 11 september krijgen een zestal grenswacht-soldaten in Haaksbergen de Spaanse griep.

Het karakter van de griep blijkt te zijn veranderd. Mogelijk omdat er een varken- of vogelgriepvirus bij kwam. Vanuit het oosten verspreidde dat veranderde griepvirus zich vanaf augustus over de hele bewoonde wereld. Misschien wel via de Chinese soldaten die aan het front loopgraven kwamen helpen graven. In ieder geval zaten er aan het westfront veel soldaten dicht op elkaar, hongerig en niet fit, ze waren gemakkelijke slachtoffers voor een virus. Naast 'gewoon griep' kregen ze zware longontsteking, roestbruine vlekken in het gezicht, die steeds donkerder werden. Handen en voeten werden zwart, haren en tanden vielen soms uit en ze kregen koortsdelirium. Ze overleden vaak heel plotseling aan de stoppende longfunctie. De ziekte sloeg zeer snel toe. In Oldenzaal overlijdt ambtenaar K. van het levensmiddelenbureau op 16 september aan de ziekte. Op 27 september sluiten daar de scholen en op 29 september zijn er al zeven personen aan de ziekte overleden. Ook in Almelo duikt de tweede golf half september op. Men telt er op 29

september 1400 zieken, waaronder dokter Kloosterman. Op 4 oktober worden er 13 doden gemeld. De school in de Ossenkoppelerhoek sluit. Op 10 oktober sluiten de scholen in Losser en op 16 oktober in Hengelo school C en de RK Jongensschool, wegens zeer plotselinge sterfgevallen. Op 18 oktober sluiten de scholen in Denekamp, Hengelo, Neede en Eibergen en op 20 oktober de rest van de Almelse scholen en die in Borne en Tubbergen. Markelo, Goor en Haaksbergen sluiten de scholen op 21 oktober. Ootmarsum sluit op 21 oktober de scholen en laat zelfs de kermis van 8 november niet doorgaan. Op 25 oktober blijken 40 van de 60 leerlingen van het gymnasium te Zenderen de griep te hebben. Eind oktober neemt het aantal nieuwe gevallen wat af, maar de griep blijft zeer kwaadaardig. In sommige gemeenten besluiten predikanten de catechisaties te stoppen. Enkele gemeenten sluiten de bioscopen en openbare gebouwen.

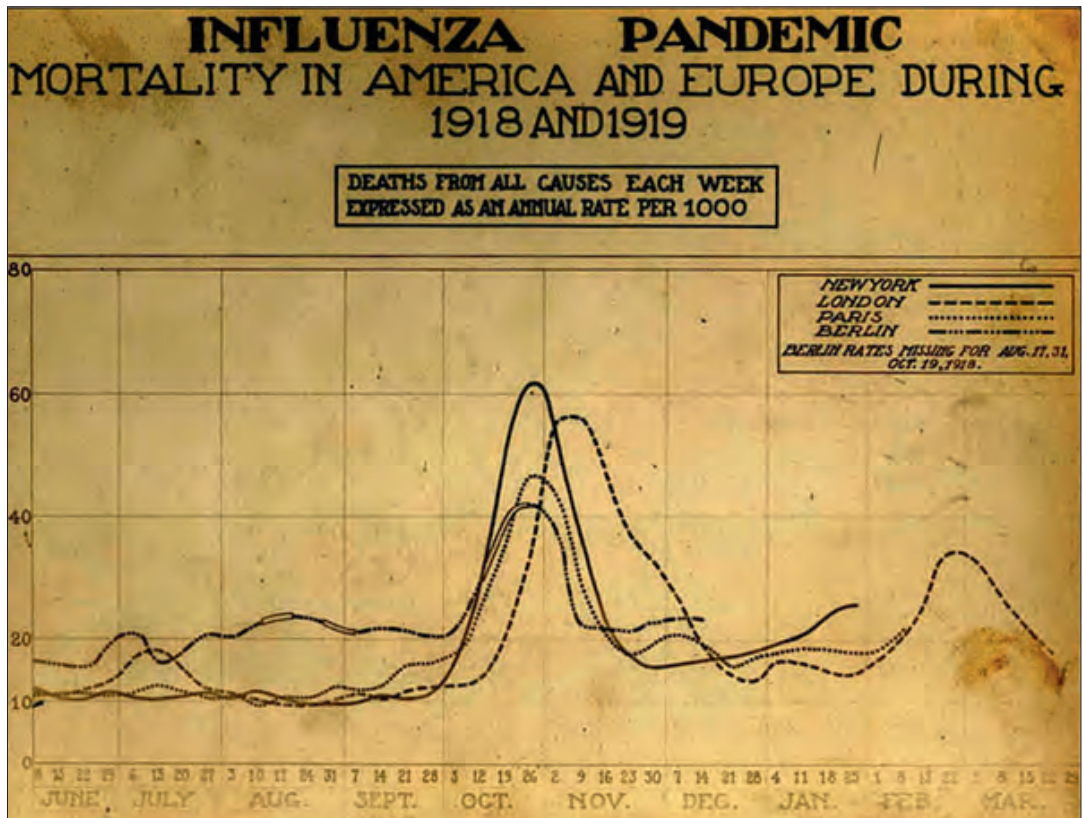
Krijgsgevangenen

C.J. Postmus uit Enschede schrijft op 29 oktober

in de krant dat hij het wel heel merkwaardig vindt, "dat huishoudelijke vergaderingen, ja zelfs zang- en muziekrepetities worden verboden, maar men de kerken nog met mensen mag vullen?"

Inmiddels tekent het einde van de eerste wereldoorlog zich af en is men als de dood voor de vele vluchtelingen die door Twente zullen komen en daar ook tijdelijk zullen verblijven. De meeste gemeenten willen weigeren deze mensen op te nemen. Maar vanaf begin november wordt toch alles in gereedheid gebracht om die vluchtelingen op te gaan vangen. En na de ondertekening van de wapenstilstand op 11 november, komen er inderdaad duizenden.

Maar half november gaan in de meeste Twentse gemeenten de scholen weer open. In Tubbergen, dat vrijwel verschoond bleef van de Spaanse griep, komen juist half november de sterfgevallen en blijft ook de school nog dicht. In Weerselo, Hasselo en Rossum neemt eind november de sterfte weer toe (14 in 2 weken) en gaan de scholen weer dicht.

In Denekamp overleden in de maand oktober 16 mensen aan de griep en van 1 tot 25 november 23 personen, maar op 2 december gaan de scholen weer open. In Holten overleden in november 27 personen. In Weerselo overleden in november “25 merendeels jeugdige en bijna onmisbare personen”.

In Oldenzaal waren op 4 december drie jeugdige personen uit één gezin overleden, terwijl er nog twee ernstig ziek waren. In Ambt Delden zijn de scholen begin december weer open. Maar half december neemt de griep in Nijverdal weer toe, met aanzienlijke sterfte en zijn maar twee van de twaalf scholen weer open.

De regering verhoogt vanaf 15 november het broodrantsoen van 200 naar 280 gram per persoon, waarmee ze overigens veel te laat zijn om de sterfte te stoppen, die mede door ondervoeding optrad.

Het Volkssanatorium te Hellendoorn had 56.737 verpleegdagen in 1918, dat zijn ruim 155 patiënten per dag, maar er overleden slechts ‘verscheidene patiënten’.

Derde golf

In Wierden gaan pas op 7 januari de scholen weer open, men is druk bezig ze te ontsmetten. In de regio Wierden overleden 879 mensen in heel 1918, tegen 574 in 1917. 245 mensen overleden aan de Spaanse griep, daarvan 43 te Wierden, 70 te Hellendoorn, 58 in Den Ham, 8 in Ambt Ommen, 21 in Rijssen en 21 in Holten. Van de 1308 vluchtelingen die in die regio werden gehuisvest overleden er 11.

In Hengelo sluiten op 3 februari de scholen weer – en op 8 februari alle cafés, koffiehuisen etc. – , omdat een (mildere) derde variant van het virus opspeelt. Er zijn in één week 26 sterfgevallen,

vaak mensen uit één gezin. De schooljeugd vermaakt zich nu prima op de ijsbaan “de Put”. Maar bij de Heemaf zijn ruim 100 werknemers ziek. Op 22 februari gaan de koffiehuisen weer open, maar op 25 februari komt er uit Diepenheim het bericht dat hele gezinnen op bed liggen. Uit andere plaatsen komen gelukkig geen meldingen meer van deze derde golf

In heel Nederland stierven aan de Spaanse griep (met longontsteking) 48.000 mensen. De periode oktober/november 1918 was verreweg het ergste. De ziekte heerste vooral in het Noordoosten, dus in de streek langs de Duitse grens. Twente leed duidelijk het meest van heel Nederland.

Van maart 1918 tot zomer 1919 werden wereldwijd ongeveer 500 miljoen mensen ziek, op een wereldbevolking van 1,8 miljard. Daarvan stierven er 50 tot 100 miljoen. De eerste wereldoorlog eiste ‘slechts’ 20 miljoen doden. Toch herstelde de bevolking zich snel na 1919, er volgde een wereldwijde babyboom.

Edward Munch zelfportret met Spaanse Griep 1919

Uit de collectie: Bij bakker Robers in Lonneker

Boerderij. Houten topgevel. Put voor de deur. Op de achtergrond schoven rogge. Het schilderij van Lambertus Johannes Bruna (1822 – 1906) bevindt zich in de collectie van de Oudheidkamer Twente. Het tafereel – vrouw haalt water, man rookt pijp – speelt zich af in Lonneker. Waar precies? Bij bakker Robers, in het jaar 1880. Veronderstellen we sinds kort.

Misschien verwijst de naam naar de steenbakkerij van Robers op het Ribbelt. Tot op de dag van vandaag kennen we het kleigat Robers Kom. De Oudheidkamer bezit een schilderij dat de binnenkant laat zien van het los hoës op erve Haarjan. Een werk eveneens van Bruna. Laat op de achterzijde nou staan: achter Tichelwerk Robers. Vandaar onze veronderstelling.

VAN MEGGELEN KERSSENBERG
ASSURANTIËN

Voor al Uw particuliere en zakelijke schadeverzekeringen

Viekerlaan 36
Postbus 334, 7500 AH Enschede
Telefoon: 053 - 435 01 04
E-mail: info@vmk-assurantien.nl

SCHERVEN BRENGEN GELUK...

Ja, het zou heel goed een scherv van niks kunnen zijn. Aan de andere kant... Wie weet welk verhaal er achter schuilgaat. Of wat voor ommekeer hij over zeg 1000 jaar teweegbrengt.

U, als lid van de Oudheidkamer Twente, doet natuurlijk geen scherv af als zomaar een scherv. Bovendien weet u dat de OKT veel meer in zijn bezit heeft en over veel en veel meer gaat dan alleen archeologische vondsten.

Hoe meer mensen dat met u zouden weten, hoe mooier natuurlijk. En hoe rooskleuriger en actiever ook de toekomst van de OKT. Over actiever gesproken: er is binnen de OKT van alles te doen. Vrijwilligers zijn dan ook van harte welkom. Voor administratieve werkzaamheden, voor ict, voor bestuursfuncties, als huismeester, voor tal van hand- en spandiensten, voor noem maar op.

...EN EEN ACTIEVE TOEKOMST VOOR DE OUDHEIDKAMER TWENTE

Iets voor u, OKT-vrijwilliger? Of voor iemand (hoeft nog geen OKT-lid te zijn) die u kent? Mailt u dan naar: vrijwilligers@oudheidkamertwente.nl of schrijf een briefje naar onderstaand adres.